

Jerzy Kumaniecki

Pokój polsko-radziecki 1921. Geneza, rokowania, traktat, komisje mieszane, IKS PAN, Warszawa 1986, ss. 240, ilustr.

W serii prac firmowanych przez Instytut Krajów Socjalistycznych Polskiej Akademii Nauk ukazała się interesująca książka Jerzego Kumanieckiego, traktująca o genezie, postanowieniach i efektach traktatu ryskiego z 18 marca 1921 roku. Temat ten był już niejednokrotnie podnoszony w historiografii polskiej i radzieckiej. Jednakże sposób jego ujęcia, skupienie się na praktycznej stronie realizacji zobowiązań traktatowych, czyni opracowanie Kumanieckiego oryginalnym, w znacznym stopniu poszerzającym naszą dotychczasową wiedzę z tego zakresu. Trzeba bowiem zauważyć, iż kwestie zobowiązań traktatowych nie były dotąd przedmiotem całościowych badań. Ujmowano je raczej incydentalnie – „przy okazji”. Autorowi należą się zatem słowa uznania za wybór, wyprofilowanie i całościowe opracowanie tematu.

Materiał do swej pracy autor czerpał z pięciu archiwów krajowych; wykorzystał zbiory odpisów, kserokopii, mikrofilmów z archiwów zagranicznych, przechowywane w IKS PAN. Obficie czerpał z dokumentów drukowanych, wydawnictw urzędowych, prasy wielojęzycznej. Atmosferę rokowań, kulisy działań dyplomatycznych zręcznie wydobył z zachowanej spuścizny pamiętnikarskiej. Całości dopełnia wielojęzyczna literatura tematu, która zainteresowanym stosunkami polsko-radzieckimi u progu Drugiej Rzeczypospolitej w ogólności, zaś sprawą traktatu ryskiego w szczególności posłuży za przewodnik bibliograficzny.

Opracowanie składa się ze wstępu, pięciu rozdziałów, zakończenia oraz ośmiu aneksów poprzedzonych chronologicznym wykazem najważniejszych wydarzeń w stosunkach polsko-radzieckich lat 1917-1924 na tle międzynarodowych wydarzeń. Zawiera także bibliografię, indeks nazwisk oraz spis ilustracji.

Zamieszczenie aneksów i ilustracji podnosi walory pracy. Ich dobór może być przedmiotem dyskusji, wszakże jest prawem autora.

I tak, w rozdziale pierwszym Jerzy Kumaniecki przedstawił genezę traktatu ryskiego. W sposób nieszablonowy zobrazował niepowodzenia pierwszych kontaktów. Następnie omówił konflikt zbrojny, pertraktacje mińskie.

Rokowaniom ryskim (21 wrzesień 1920 – 18 marzec 1921) poświęcony został rozdział drugi. Tu autor w pełni wykazał się kunsztem analizy historycznej i klarownością narracji, są one mocną stroną całej pracy. Fakt podpisania traktatu Kumaniecki ocenia następująco: „Akt ten zamknął pewien historyczny okres stosunków polsko-rosyjskich, które w XVII i XIX w. układały się jak najgorzej. Składały się na to przewinięcia rządów Rosji carskiej względem narodu polskiego, które i póź-

niej przez powstałe urazy wpływały na układanie się stosunków polsko-radzieckich i utrudniały Polsce prowadzenie realnej polityki” (s. 62).

W rozdziale kolejnym, tym razem problemowym, autor przedstawił traktat ryski jako podstawę normalizacji polsko-radzieckich stosunków. Omówił takie zagadnienia, jak ocena traktatu przez współczesnych, bilans zysków i strat, postanowienia traktatu ryskiego. Wydaje mi się, iż zrzęcznie byłoby kolejność wskazanych wyżej bloków problemowych w tym rozdziale odwrócić. Porównanie traktatu ryskiego z umowami radzieckimi zawartymi z zachodnimi limitrofami (Litwa de facto nie stała się limitrofem ZSRR do 1939 r.) znalazło się w zakończeniu tegoż rozdziału. Autor nie rozbudował tej problematyki, ukazując ją w syntetycznym zarysie, co zresztą wynika z koncepcji całości wykładu. Jest to bowiem temat sam w sobie i niezmiernie pożytecznym byłoby przedstawienie go w oddzielnej monografii.

W rozdziale czwartym J.Kumaniecki przedstawił proces normalizacji stosunków polsko-radzieckich w okresie działalności komisji traktatowych (1921-1924). Jest tu zaprezentowany cały splot jakże ważnych dla kształtowania się owych stosunków uwarunkowań, które słusznie określone zostały mianem trudnych. Traktat trzeba było wypełnić konkretną treścią, o tym decydowały intencje i realna rzeczywistość po obu stronach granicy, ściśle sprzężone z europejską sceną wydarzeń. Autor przedstawił całość problematyki na właściwym planie i w sposób godny uznania.

Zasadniczy dla podjętego tematu materiał zawarty jest w piątym, zarazem najobszerniejszym rozdziale. Mowa tu o realizacji postanowień traktatowych w ramach polsko-rosyjsko-ukraińskich komisji mieszanych. Martwy zapis z litery prawa należało przeistoczyć w jego ducha. Ale problemy delimitacji granicy polsko-radzieckiej, a zwłaszcza rewindykacji i reewakuacji oraz rozrachunków okazały się nader złożone. Autor przedstawił je w sposób ciekawy i nie uproszczony, chociaż nie pozbawiony swoistego zabarwienia, będącego wynikiem oddziaływania wykorzystanych materiałów, co wcale nie ujmuje książce walorów.

W zakończeniu J.Kumaniecki dokonał podsumowania całości i sformułował najistotniejsze wnioski wypływające z merytorycznej analizy tematu.

Mimo luk występujących w materiale źródłowym (nie zachowały się akta polskiej delegacji pokojowej w Rydze), udało się autorowi dotrzeć do bardzo wartościowych materiałów (m.in. do nie opublikowanych pamiętników Aleksandra Ładosia, sekretarza polskiej delegacji pokojowej), podnoszących wydatnie walory naukowe opracowania. W ostatecznym rezultacie otrzymaliśmy oryginalną, wartościową pracę naukową na jakże ważny dla stosunków polsko-radzieckich temat. Znaczna w tym zasługa autora omawianej książki, Jerzego Kumanieckiego

Bronisław Makowski